

A románok Hegedűs Antal műveiben

Jelen tanulmány csak bevezetés egy részletes kutatáshoz Hegedűs Antal tanár úr romanisztikai adalékairól. Az elhunyt tanár úr széleskörű érdeklődéséből kifolyólag több adatot is találhatunk műveiben a románokról. Gondosan tanulmányozta a bécsi, a budapesti és más levéltári anyagokat, amelyekben sok új és eddig ismeretlen érdekesség található témánkhoz. A mai Bánát, ill. Bánság (azaz Torontál vármegye és a Tiszatáj) Hegedűs Antal kutatásainak középpontjában állt, így műveiből a romanisztika részére is sok új következtetés vonható le.

A következő sorokban tematikusan és részletesebben bemutatjuk Hegedűs Antal eredményeit és adatait a románokról.

Dr. Hegedűs Antal tanár úr a történeti demográfia egyik elismert kutatója volt. Az 1779-1848 közötti állami statisztikai adatok nem adnak teljes képet a lakosság etnikai összetételéről. A legkorábbi adatok alapján nem tudjuk pontosan felosztani nemzetiségi szempontból a lakosságot, mert ezek csak a vallási hovatartozást említik. De más forrásból tudjuk, hogy az orthodoxokhoz a szerbek, a románok és a görögök tartoztak. E lakosság az egész Torontál vármegyében és egész Bánátban többségben volt már 1846-ban (Hegediš, 1987:27). Hegedűs Antal *Agrarni odnosi u Torontalskoj županiji u Banatu 1779 – 1848* (A bánsági Torontál vármegye agrárviszonyai 1779-1848 között) c. munkájában mutatja be, hogy egész Bánát területén 1980-ban 181 639 román lakott, de korábban, pl. 1830-ban pedig, 56.738 illetve 18,53%. Ez viszont csak Torontál vármegyére vonatkozik.

A gazdaság és közigazgatás, az egész történelem folyamán az egyik legfontosabb emberi tevékenység. A XVIII. és XIX. században románok is részt vettek a gazdaságban, ill. a gazdasági tevékenységben. Dr. Hegedűs Antal munkáiban erről is sokat írt. A legjobban megőrzött számadási könyvet a Bileta-i uradalom Várias falvában találták. E falu a

* Janjić Ivana, egyetemi tanársegéd, Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Román Nyelv és Irodalom Tanszék, PhD hallgató, Újvidék

mai Románia területén fekszik és 1835-ben 1.987 Ft jövedelme, valamint 803 Ft kiadása volt, míg 1836-ban a jövedelme 1.467 Ft volt, a kiadása pedig összesen 1503 Ft-t tett ki. Községi adó alapján 1838-ban összesen 1.264 Ft-t szedtek be, míg a *contributio*-ból és a *vármegyei adóból* 3.912 Ft származott. (Hegediš, 1987:62)

A több éves adósság miatt gyakran végrehajtásra került sor, ami szinte mindig sikeres volt. Ritkán történt meg, hogy a lakosság nem akart, vagy nem tudott fizetni. A földesúr (főúr) ilyenkor elvette a jog alapján a *sessiókat* (földparcellák), és átadta ezeket a földeket más lakosoknak, akik tudták teljesíteni a kötelezettségeiket. Két ilyen eset történt, az egyik szerb, a másik pedig román jobbágyokkal. A románokkal ez Banlokon történt, akiktől Butler földesúr 1826-ban elvette a szarvasmarha-állományt és a *sessio*-t, mert nem fizették az adót (Hegediš, 1987:65). A román lakosság panaszkodott a főúrra, mert az behajtotta a nemesi és az állami pénzt is, ami tiltva volt.

A román lakosság félt a német telepeseiktől (akik sokan voltak) amiatt, hogy a németek végett majd őket űzik el településeikről és elveszik földjeiket (Hegediš, 1987:79). A félelem oka az volt, hogy valamilyen kaotikus helyzet alakul majd ki, de félték a személyes konfliktusoktól is, és végül attól is, hogy a mezőgazdasági termelő elmegy a falváról a *földhasználat* után. Az okok közé tartozott, többek között, még a falvak megosztása is.

Ami a kontraktuális és a dohánytermesztő településeket illeti, a román falvak között, csak egy kontraktuális falu létezett (Eregfalu) és nem volt köztük dohánytermesztő.

Az általános felmérési vagy a szabályozási (regulatio) intézkedések komoly problémákhoz vezettek a lakosság körében, mert a jobbágyokat többnyire, a termés tekintetében, mennyiségi és minőségi károsodás érte. Ez 1800 után vált igazán kifejezetté (Hegediš, 1987:96). A rosszabbodó helyzet - zavarok és pusztítások - miatt kezdődtek meg a konfliktusok nemcsak a nemesek és jobbágyok között, hanem a különböző nemzetiségű lakosok között is. Ebből adódtak azok az elképzelések, hogy külön kell kiosztani a földeket a németeknek, szerbeknek, románoknak, valamint a magyaroknak (Hegediš, 1987: 98). Intolerancia nem állt fenn, bár ez volt az elkülönülés egyik célja, minek következtében új konfliktusok kezdődtek, mert minden népcsoport azt állította, hogy a másik jobb minőségű földet kapott. Ez vonatkozott a föld minő-

ségére és a települések közelségére. Az ilyen események után, a panaszok és a konfliktusok egyre jobban bekövetkeztek és sokszorozódtak.

A mezőgazdaságot illetően nehéz volt meggyőzni az embereket, hogy vessenek új növényfajtákat. Így a románok úgy vélték, hogy a burgonya elszegényíti a földet és szinte nem is termesztették. Bár a bíró elrendelte, hogy 1801-ben minden házgazdaságnak kell vetni legalább ún. *90 burgonya kisházat* (bokrot) (Hegediš, 1987:112), 1845-ig voltak olyan községek ahol nem vetettek burgonyát. A mezőgazdasági oktatás nagyon fontos volt, és számos kezdeményezés indult Bécsből a mezőgazdaság fejlesztése irányában. Azonban, minden kezdeményezés a kamarai tisztviselőknél végződött, tehát a jobbágyoknak nem volt ebből hasznuk. Az egyik kézikönyv, a kései 18. századból, azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy a szerb, a román és a szlovák lakosság elfogadja-e a német telepések kultúráját. A szülőknek el kellett küldeniük a gyermeküket egy német családhoz, akinek meg kellett tanulnia a föld megmunkálását, valamint azt is, hogy hogyan kell tenyészteni a szarvasmarhákat belterjesen (istállóban). A gyerekek fiatalabbak voltak 16 évnél. Nagyon nehéz volt megfelelni a követelményeknek és csak ritkán sikerült teljesíteni ezt az utasítást. A jobbágyok *mezőgazdasági kultúrája* mégis fejlődött. A központi hatóságok (Magyarország, ill. Bécs) nem teljesen értették a helyzetet és a román parasztokat akarták kényszeríteni arra, hogy a földet minőségesebben műveljék, akár fenyegető erőszak alatt is (Hegediš, 1987:123). Később a Vármegye elutasította ezt a *felesleges és értelmetlen rendeletet* (Hegediš, 1987: 123).

Az *iskola* létrehozása alkalmas volt arra, hogy emelje a mezőgazdasági termelés minőségét. Osztályok nyíltak német, magyar és román nyelven, a 12-ből három volt román. Ugyanakkor az iskola idővel leállt, mert a finanszírozás miatt az intézmény karbantartója gondokkal küzdött. 1848 után megszűnt a jobbágyság, és az iskolákra még nem mutatkozott szüksége, de az állami hatóságokkal folytatódtak a viták. A forrásokban nem éppen kellemes vélemények találhatók a bánáti jobbágyok gazdasági kultúrájáról: *ilyen földművelési módszerekkel a felvidéki tót éhen fog halni, míg a román paraszt itt gazdagon arat*. Azt is ki mondja, hogy a bánási németek oktatása, összehasonlítva a románokkal és a szerbekkel, *nagyon alacsony szintű* (Hegediš, 1987:124).

Egy 1829-es leírás szerint Torontál vármegyében Magyarország loállományának 12 % volt található (Hegediš, 1987:132). A lovakat szál-

lításra használták, vagy akár a piacra menetelnél, és a terepi munkánál is alkalmazták őket. Érdekes, hogy csak a román falvakban használták az ökröket szántásra, míg a német és a magyar településekben szinte kizárólag a lovakat. Ami a juhokat illeti, a román jobbágyok saját községeikben adták el a gyapjút, főleg a zsidó kereskedőknek, de a más tartományokból érkező kereskedőknek is adtak el gyapjút. Jelentős volt a kecskék száma is, főleg Temes és Krassó megyékben, ahol végül is elrendelték, hogy nem szabad őket tartani, de lehetetlen volt végrehajtani ez a tiltást a román lakosság körében (Hegediš, 1987:134). Bár a tilalom vonatkozott az ország egész területére, nem volt érvényes a románokra, mert ők ragaszkodtak a kecskéikhez. Így a tilalom *íratlanul* megszűnt érvényes lenni a románokra és a kormány már nem igyekezett a tilalmat érvényben tartani rájuk nézve. Az ortodox románok körében fontos szerepet játszott a halászat. Erre elsősorban a sok böjt hatott ki, amelyek abban az időben nagyon szigorúak voltak. Ezt a tevékenységet a megye folyóin és a nagy tavain lehetett folytatni.

A gazdasági helyzet mellett Dr. Hegedűs Antal foglalkozott a nemzetiségi viszonyokkal is a mai Délvidéken, ezen belül a Bánát területén. Következtetései közül ki kell emelni a következőket: A szerbek ellenállása a bevándorlók letelepedésével szemben elsősorban gazdasági jellegű volt, és csak *másodlagosan volt nemzeti-etnikai vagy vallási alapú* ellenállás. Erre a jogalapot a szerb telepéseknek a *Privilegiumok dokumentuma* harmadik pontja adta, amely kimondta, hogy a külföldiek és a birodalom más tartományaiból származó lakosok *nem költözhetnek be a Kerületbe az ottani önkormányzat engedélye nélkül*. A Kamara azonban megszegte ezt a szabályt és betelepített ezekről a vidékekről telepeket a Nagyikindai Koronakerületbe. Ezt gazdasági okokkal indokolta, mivel sok volt a kihasználatlan föld. A fő ok talán az volt, azonban, hogy meggyőzze az ott lakókat, *hogy jobb becsületes magyarokat kapni, mint megbízhatatlan vlachok (románokat), akik a lopásból élnek* (Hegediš 1992: 37).

Szentkláray Jenő, híres magyar történész, aki sokat foglalkozott a Délvidékkel kiemelte (mint ahogyan Hegedűs Antal is), hogy a XVII. századi Bánságban eluralkodott a nyugtalanság, elégedetlenség, hanyatlott az erkölcs, fokozódott a migráció és a betelepítés, a harc a túlélésért, különösen gazdasági és mezőgazdasági szempontból, valamint sok volt a felkelés is (Hegediš 1978b:57). II. József császár a helyzetet rossznak

minősítette. A román és szerb parasztek már nem akarták komolyan művelni a földet, mert a német bevándorlók elterjedtek az egész területen, és folyamatosan adókat kellett fizetni. A problémák a következők voltak: a vezetők nem ismerték saját közigazgatási területüket, tartomány szerte a nem magánjelleű személyes tulajdon volt túlnyomó, az adórendszer pedig zsaroláson alapult és függött a tisztviselők önkényességétől, valamint a temesvári központi kormányzat erőteljesen előre elküldte a kerületi megrendeléseket a kormánynak, és a kormány helyetteseinek, a vidéki falusi elöljárók pedig önkényesen gyűjtötték be az adót a lakosságtól.

A Bánság refeudalizációja 1774-ben kezdődött el, amikor megalapították a Nagyikindai (privilegiális) Koronakerületet. A birodalmi kormány jól tudta, hogy a szerb határőrök és parasztek majd lázadni fognak, hogy ne váljanak jobbágyokká. Ebből Bécs azt következtette ki, hogy létre kell hozni egy külön jogokkal felruházott szerb területet. Ezért jelentkezett az az elképzelés, hogy a szerbeknek válasszanak el egy külön részt. A szerbek, magyarok és románok közötti egyenlőtlenségek, Dr. Hegedűs Antal szerint, a császári bécsi politika következményei voltak. A román és a szerb nép ellenségesen viselkedett a magyarokkal szemben és 200 év után már megszokta, hogy a közvetlen török vagy bécsi adminisztrációra kell támaszkodnia elsősorban a kiváltságokkal rendelkező magyar nemességre a szegény lakosságra nehezedő nyomása miatt. Ez tűrhetetlenebb volt számukra, mint a török iga (Hegediš 1978b:59). A levéltárakban megőriztek egy gazdag, 408 darabból álló levélgyűjteményt, amelyet román és szerb parasztek küldtek II. József császárnak 1768-ban. A legtöbb kérelem, melyek románoktól és szerbektől származnak, de található köztük néhány levél németektől és magyaroktól is. A legnagyobb részük a mai Románia területéről származik. Ami a tartalmukat illeti, voltak itt panaszok a magas adókra, azoknak beszédési módjára, a katonai határőrvidékről, a németek betelepítéséről és annak hatásáról, panaszok a kamarai tisztségviselők kegyetlenségeiről stb. (Hegediš 1985:202-203).

Mária Terézia és II. József szívesen fogadták a panaszokat, ha azok nem a megyének hoztak hasznot. A császárok a szép szavakon kívül nemigen adtak mást, de az alattvalók elhitték, hogy az uralkodó az ő oldalukon áll. Sokszor eszeltek ki meséket, legendákat a császárokkal való találkozásokról és azok tapasztalatairól. A románok ellen lefolyta-

tott zaklatásról Hegedűs Antál írt a *Novi vlastelini i njihovi kmetovi u Banatu* (Az új földesurak és jobbágyaik) c. cikkében. Szerinte egy Irimija Nepos nevű román ember „ütött“ volt, és egy pár nappal azelőtt, hogy vásárra akart menni, felakasztották őt a bajuszára. *Az ötödik tanú Petrus Miller, kb 38 éves, római katolikus, Nagyszentmiklós német előjárója. . . Amikor Irimija Nepost felakasztották bajuszaira, a negyedik kérdésre azt mondta, hogy tiszta szívvel lehet mondani azt, hogy az érintett személy felkötve egy kötéllel bajuszára, míg a másik végén a kötél lógott két körömmel a falon, és amikor Irimija akart beszélni, nem bírt, s csak akkor sikerült valamit mondania, amikor az ujjai hegyére állt* (Hegediš 1978b:74-75).

Mivel azonban a helyzet nem javult, a paraszti lázadások egyre gyakoribbá váltak. Az egyik egy Erdélytől a Dunántúlig kiterjedő lázadás volt, amelyben 30.000 paraszt vett részt és 400 falura terjedt ki Alsó-Fehér-, Zaránd-, Hunyad- és Arad vármegyéből (Hegediš 1978b:63). Mindez a bánsági román jobbágyságtól indult, és újabb zűrzavarhoz vezetett. Emellett helyenként összetűzések is dúltak, amelyek kiváltó oka a jobbágyságot ért igazságtalanságok volt. Érdemes megjegyezni, hogy a németek, olaszok, spanyolok, bolgárok betelepítése e tájakra több alkalommal is tervezetten zajlott le, míg a szerbek és a románok bevándorlása szinte spontán módon folyt (Hegediš 1985:203).

II. József jelentése, amely az első bánsági utazásának tapasztalatai nyomán keletkezett, nagyon fontos a román történetírás részére, mert egyben az egyik legfontosabb forrás is a XVIII. századi Bánát történetéhez. A jelentésben, amit részleteiben Hegedűs professzor jelentetett meg, található egy adatot (április 25-ről), amely szerint a románokkal rosszul bántak. Gyakran kényszerítették őket otthonaik és földjeik elhagyására, átköltözésre. Ezután (április 26-án) menekültek el a kápolnai románok az erdőbe. Voltak akik Magyarországra menekültek a nagy félelem miatt. A császári vizsgálat után egy adat jutott napvilágra, amely szerint a Facet-i németek kizavarták otthonaikból a románokat. A következő írásban (május 3-án) láthatjuk, hogy a szerbek szorgalmasabbak voltak a románoknál, mert az földjeiket jobban megművelték (Hegediš 1986:206-208).

A szerb-román kulturális viszonyok, ill. kapcsolatok nagyon gazdagok voltak az egész történelem folyamán. Ez az egyik legfontosabb példa volt a két nép közötti együttműködésre. Dr. Hegedűs Antal művei-

ben erről is találhatunk adatokat. Čurčić Lazar kutatásai szerint a szombathelyi nyomdában egy román könyvet nyomtattak (egy horvát és két ruszin könyv mellett) 1681 és 1711 között. Azonban Dr. Nikola Gavrilović munkájában nem említi Čurčić eredményeit és a korábbi szerb történészek adatait használta fel, akiket Čurčić törekszik visszaszorítani. Gavrilović említette azt is, hogy az első nyomtatott könyv a görög katolikusoknál egy 1726-os nagyszombati kiadvány volt, az ún. Kamelisz-féle katekizmus 1696-os román fordítása (Hegedűs 1978a:99). Ebből jól látszik, hogy Hegedűs Antal nagyszerűen ismerte a korai történetírást és vitába szállt a más véleményen levőkkel, de mindig csak a források részletes áttanulmányozása után.

Kollonich Lipót (gróf, bíboros, esztergomi érsek és a magyarországi ellenreformáció vezéralakja) munkatársaival (különösen a védenccével, Kamelisszal) többször hangsúlyozta azt, hogy hogyan kell tanítani a katekizmust és a vallási ügyek mellett fel kell emelni a papságot és a népeket (ruszinokat, románokat, szerbeket) a társadalmi és oktatási ügyekben is.

Dr. Hegedűs Antal tanár úr műveivel hozzájárult a romanisztikai kutatásokhoz. Könyveiben és cikkeiben fontos adatok vannak nem csak a románok politikai történetéről, hanem a gazdaság, a közigazgatás, a társadalom, a művelődés és a vallás történetéről is. Hegedűs Antal tanár úr nagyon jól ismerte a forrásokat, nem csak a mi levéltárainkból, hanem a bécsi, a budapesti és más külföldi levéltárakból is. Ezért művei sok új érdekes adattal szolgálnak a románok újkori történetéhez, különös tekintettel a Bánátra és Erdélyre. Őszintén reméljük, hogy e kutatás folytatása folyamán több új adathoz is jutunk a románok történetére vonatkozóan, Dr. Hegedűs Antal által a romanisztikai kutatásokra irányt szabó úton haladva.

Függelék

Torontál vármegye román helységnévtára 1836-ban (Hegediš, 1987:187-191)

Eredeti helységnév	Mai helységnév	Földesúr
Albrechtsflor	Teremia Mica	Nákó
Béba	Beba Veche	Batthyány
Bogáros	Bulgarus	Kamara
Bessenyő	Besenova Veche	Kamara
Bánlak	Banloc	Karácsonyi
Bobda	Bobda	Gyertyánfy
Billet	Biled	Zágrábi püspök
Constantia	Lunga	Nákó
Czernabara	Lunga	Marcibányi
Csávós	Granicerii	Endrődy
Csebza	Cebza	Kamara
Csenej	Cenei	Vučetić
Csanád (Rác)	Cenad	Nákó
Csanád (Német)	Cenad	Nákó
Csatád	Lenauheim	Kamara
Dinnyés	Dinias	Kamara
Dolac	Dolat	Karácsonyi
Dugoszella	Nerau	Gyulay
Egres	Igris	Szapáry
Fény	Foeni	Mocsonyi
Fejéregyháza	Firiteaz	Batthyány
Gád	Gad	Nagy
Gottlób	Gottlob	Litipay
Grabác	Grabat	Kamara
Gyér	Ger	Gyertyánfy
Gyertyámos	Carpinis	Sermage
Gyüvés	Gulves	Dadányi
Hacfeld	Jimbolija ¹	Čekonić
Ivánda	Ivanda	Karácsonyi

¹ Jimbolia a mai neve, ez egy kis nyelvi hiba.

Jécsa (Kis)	Jecea Mica	Zágrábi püspök
Jécsa (Nagy)	Jecea Mare	Kamara
Kécss	Checea	Predialisták
Komlós	Comlosul Mare	Nákó
Lovrin	Lovrin	Liptai
Macedonia	Macedonia	Nikolić
Marienfeld	Teremia Mare	Nákó
Nagyszentmiklós (Német)	Sinnicolau Mare	Nákó
Nagyszentmiklós (Rác)	Sinnicolau Mare	Nákó
Német	Beregsaul Mic	Damaskin
Öregfalu	Pustinis	Butler
Ofszenica	Ofsenita	Karácsonyi
Osztern	Colosul Mic	Kamara
Partós	Partos	Karácsonyi
Perjámos	Periam	Zágrábi püspök
Pészak	Pesak	Bajazat
Porgány	Pordeanu	Nákó
Rudna	Rudna	Nikolić
Szaravalla	Saravale	Gyulay
Szenz Márton (Rác)	Sinmartin	Kamara
Szenz Márton (Magyar)	Sinmartin	Kamara
Szent Péter (Rác)	Sinpetrul Mare	Szapári
Szóka	Soca	Karácsonyi
Tolvadia	Lizevile	Gyertyánfy
Trübszvetter	Tomnatici	Gyulai
Ujvár	Uivar	Butler
Valkány	Valkani	Batthyányi
Vizesda	Vizesda	Kamara

Felhasznált irodalom Hegedűs Antal műveiből:

Mint említettük, e tanulmány csak egy bevezetés Hegedűs Antal romanisztikai kutatásainak részletesebb áttanulmányozásához. Ehhez a munkához az elhunyt Tanár úr több mint tíz művét használtuk fel, amelyekben sok érdekes adatot találtunk a románokról. A következő sorokban rövid irodalomjegyzék szerepel, ami a mi témánkra vonatkozik. Itt csupán a legfontosabb könyveket és cikkeket soroljuk fel. E rövid szerb nyelvű irodalom áttekintése csak a kulcsadatokat ad a románokról a XVIII. és XIX. században a mai Bánát és Magyarország területén.

1. Hegediš, Antal (1985). Borba banatskih kmetova protiv ugnjetavanja i eksploatacije 1779-1848. g. *Godišnjak Društva istoričara SAP Vojvodine*. 21-33

2. Hegediš, Antal (1978b). Novi vlastelini i njihovi kmetovi u Banatu 1782. godine *Godišnjak Društva istoričara SAP Vojvodine*. 55-75

3. Hegediš, Antal (1986). Josif II o svom putovanju u Banat 1768. *Истраживања*. 202-251

4. Хегедиш, Антал. (1978) *Ђирилске књиге и ћирилска слова итампарије у Трнави. Зборник Матице српске за књижевност и језик*. Нови Сад. 99-109

5. Хегедиш, Антал. (1992) Аграрни односи у Потиском дистрикту:(1751-1848). *Зборник Матице српске за историју*. 35-50

6. Hegediš, Antal (1987). *Agrarni odnosi u Torontalskoj županiji u Banatu : 1779-1848 god*. Matica srpska: Novi Sad.

7. Hegediš, Antal (1990). *Nazivi naseljenih mesta Srema od njihovog postanka do 1853. godine : naučno-istraživački projekat*. Novi Sad

8. Gavrilović, Slavko i dr. (1986). *Istorija naroda i narodnosti Vojvodine od 16. do 20.veka: naučno-istraživački projekat*. Novi Sad

9. Хегедиш, Антал (2000). Управни, друштвени, духовни и културни центар. [Домети часопис за културу, 27-100/103](#). Сомбор. [103-124](#)

10. Бала, Ференц и др. (1994). *Историја медицине и здравствене културе на тлу данашње Војводине*. Том 1, Нови Сад.